

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ
ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ
UZUN TEZİ

**“BATILILAŞMA SEVDASI: TOPLUMSAL GRUPLAR ÜZERİNDEN
BATILI KİMLİK ARAYIŞLARI”**

Kılavuz Öğretmen: Betül Buzluk

Öğrencinin Adı: Gül Nihal

Öğrencinin Soyadı: Gümüşay

Diploma Numarası:

Ödevin Sözcük Sayısı: 3774

Araştırma Konusu: Recâizâde Mahmud Ekrem'im Araba Sevdası romanında yer alan toplumsal kimliklerin romanın yansıttığı geleneksel yapı içerisinde Batılılaşma çabaları ve Batılı kimlik arayışları izleğine katkısı.

ÖZ (ABSTRACT)

Uluslararası Bakalorya Diploma Programı A1 dersi kapsamında uzun tez olarak yazılan bu ödevde, Recâizâde Mahmud Ekrem'im Araba Sevdası romanında yer alan; meslek grupları, eski ve yeni nesil, azınlıklar ve Osmanlı başta olmak üzere, toplumsal kimliklerin romanın yansıttığı geleneksel yapı içerisinde Batılılaşma çabaları ve Batılı kimlik arayışı izleklerine olan katkısı incelenmiştir. Meslek grupları olarak; Bihruz Bey ve arkadaşlarını kapsayan memurlar, Bihruz Bey'in borçlu olduğu çoğu gayrimüslim tüccar ve esnaf, bilgisizliği ve çıkarıcılığıyla dikkat çeken Mösyö Piyer'in üyesi olduğu öğretmenlik değerlendirilmiştir. Batılılaşma izleğinin, Batı ve Osmanlı kültürünün farklılıklarını vurgulayarak verildiği toplumsal gruplar olan eski ve yeni nesil de, değer yargıları ekseninde karşılaştırılarak Batılılaşma hevesiyle oluşan kuşak çatışması ve kültürel farklılıklar keşfedilmiştir. Bu kuşak farklılıkları, Bihruz Bey, Bihruz Bey'in annesi ve Periveş Hanım figürleri üzerinden incelenerek toplumda görülen değişimlere değinilmiştir. Batılılaşma izleğine paralel olarak; Osmanlının içinde yer alan, farklı millet ve dinlere mensup kesimler de, Batılı kimlik arayışları peşinde kendi benliğini kaybetme yolunda ilerleyen genç Osmanlılarla karşılaştırılarak da azınlıklar ve Osmanlılar toplumsal grupları da değerlendirilmiştir.

Batılı kimlik arayışına her şeyini vermiş, fakat bunu ancak giyim kuşam gibi yüzeysel bir seviyede yapabilmiş; ülkesine, kültürüne bir şey katmak bir yana, işine dahi doğru düzgün gitmeyen, pek özendiği Fransız dilini çat pat bilen, kendi dilinin inceliklerine ve özelliklerine karşı ilgisiz genç bir Osmanlı olarak Bihruz Bey'in sergilediği "yanlış Batılılaşan Osmanlı" tipolojisi de tüm bu toplumsal gruplar üzerinden incelenerek, bu grupların Batılı kimlik arayışlarına olan katkıları ve etkileri değerlendirilmiştir.

(232 kelime)

İÇİNDEKİLER	Sayfa
1.Giriş	4
2. Toplumsal Kimlik Olarak Meslek Grupları	6
2.1. Memurlar	7
2.2. Tüccar ve Esnaflar	8
2.3. Öğretmenler	9
3. Toplumsal Gruplar Olarak Yeni ve Eski Nesil	10
3.1. Eski Nesil ve Değer Yargıları	11
3.2. Yeni Nesil ve Değer Yargıları	14
4. Toplumsal Gruplar Olarak Azınlıklar ve Osmanlı.....	15
4.1. Ekonomik ve Toplumsal Güç Bakımından Azınlıklar.....	17
4.2. Kültürüne Sahip Çıkış Bakımından Azınlıklar ve Osmanlılar.....	18
5. Sonuç.....	20
6. Kaynakça.....	21

1. GİRİŞ

Osmanlı'nın gerileme dönemine damgasını vuran Batıya özenme ve yanlış Batılılaşma, dönemin aydınlarını ve toplumun üst orta sınıfını fazlasıyla etkisi altına almış bir heves olarak, dönemin edebiyatında da sık sık irdelenen ve eleştirilen bir konu olmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey ile Rakım Efendi'si, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şıpsevdi'si ve Mürebbiye'si, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak'ı, Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü, Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye'si ve elbette bu tezin konusu olan, Recaizade Mahmut Ekrem'in Arada Sevdası romanları, edebiyatımızda yanlış Batılılaşma konusunu ele alan başlıca eserlerdendir.

Tanzimat Dönemi ve sonrasında edebiyatımızda sık sık işlenen bir konu olan Batılı kimlik arayışı ve sonu çarpık ve yanlış bir Doğu-Batı sentezine varan bir Batılılaşma çabası, Araba Sevdası'nın da ana temasını oluşturmaktadır. Romanda yer alan toplumsal gruplar, romanın mesajını iletmesine katkı sağlayarak, metnin önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Yanlış Batılılaşma olgusunun birçok toplumsal kimlikle anlatıldığı Araba Sevdası romanının ana figürü olan Bihruz Bey; II. Abdülhamit Dönemi'nin varlıklı fakat niteliksiz, bulunduğu yere yeterli bilgi birikimi olmadan, deyim yerindeyse “havadan” gelmiş olan ve genelde de yüksek mevkilerde bulunan, ne Batılı ne de doğrularıyla Osmanlı olabilen genç Osmanlılarının tüm genel özelliklerini göstermektedir. Her fırsatta yarım yamalak Fransızcasını kullanmaya heveslenen, borç içinde olmasına rağmen savurganlığını ve gösteriş merakını devam ettirmekte mazur görmeyen, yaşayışın gerçekliklerinden kopuk bir Bihruz Bey portresi çizilerek; geleneği yaşayan eski nesil, iki kültür arasında asıl benliğini

yitirmekte olan Batı özentisi genç nesil, dönemin Batı özentiliğinden istifade eden ve Osmanlı gençlerinin aksine kendi kültürlerinden olabildiğinde ödün vermeyen gayrimüslim topluluğu gibi toplumdaki farklı grupların oluşturduğu bir arka plan üzerine yerleştirilmiştir.

Batı toplumlarının gerek kılık kıyafet, gerek dil ve edebiyat, gerek yaşayış açısından yalan yanlış örnek alındığı düzen içinde, kültürün bu kısımlarını kendi hayatlarına uygulamak amacı güden Osmanlı halkının ilk başvuracağı kişiler elbette ülkede yaşamakta olan gayrimüslimlerdir. Özellikle İstanbul'daki yaşayışın büyük bir parçası olan ve Batı özentisi beylerin Fransızca konuşmak, kültürlü görünmek veya iyi işçilikle, Batı usulüyle yapılmış giysi takımları veya arabalar gibi lüks eşyaları temin etmek gibi ihtiyaçlarını karşılayan Levantenler veya “tatlı su Frenkleri”, Araba Sevdası romanında büyük bir yer tutmaktadır. Öyle ki “Öğrenimi artık doğallıkla gerekli görünen Fransızca” (Ekrem,33) için başvurulan öğretmen, Mösyö Piyer bir Fransız; Bihruz Bey'in, süslü arabasını nedeniyle borçlu bulunduğu Mösyö Kondoraki de aynı Bihruz Bey'in cahilliğini paraya dönüştürmeyi bilen kitapçı Vik ve terzisi gibi gayrimüslimdir. Aynı zamanda garsonlar veya gazete dağıtan gençler gibi Batı kültürüne ait veya Batı kültürüyle ilişkili yan figürler de toplumun bir parçası olarak gösterilmiş ve romandaki yanlış Batılılaşma olgusunun oluşturulmasında kullanılmıştır.

Batı kültürünü temsil eden bu toplumsal grubun karşısında, eski Osmanlı değerlerini temsil eden figürler de romanın akışı içerisinde yer almaktadır. Bihruz Bey'in annesi, eski neslin bir temsilcisi olarak hâlâ kendi devrinin değerlerine tutunmakta, Bihruz Bey'in konuştuğu dili kimi zaman anlamamaktadır. Araba Sevdası'nın eski Osmanlı kültürünü temsil eden bir diğer ve daha belirgin karakteri de, Bihruz Bey'in kalem dairesinde çalışmakta olan Naim

Efendi'dir. Osmanlı dil ve edebiyatı hakkında oldukça bilgili olan, yaşça daha büyük Naim Efendi'nin bilgisi; kalemdeki diğer memurların belli konulardaki cahillikleriyle karşı karşıya getirilerek, Batıya özenen genç neslin kendi kültüründen ve dilinden ne denli uzak ve bihaber olduğu gözler önüne serilmiştir.

Roman boyunca yansıtılan tüm toplumsal grupların karşılığını, zamanın Osmanlısında görmek kaçınılmazdır. Bu yönüyle, Araba Sevdası, toplumdaki grupları ve aralarındaki ilişkileri inceleyerek Osmanlıdaki Batı özentiliğini ve yanlış bir şekilde ele alınan modernleşme olgusunu, döneminin ötesinde bir realizmle yansıtmaktadır.

2. Toplumsal Kimlik Olarak Meslek Grupları

Araba Sevdası romanında, Batılı kimlik arayışlarının gösterilmesi ve dönemin Osmanlı kültüründe sıkça karşılaşılan eski-yeni zıtlıklarının ve toplumsal yaşayıştaki gerek bürokratik gerekse eğitimle ilgili yozlaşmanın yansıtılmasında meslek grupları üzerinden verilen iletilerin önemi büyüktür. Romanda memurlar (Bihruz Bey, Keşfi Bey ve arkadaşları), tüccar ve esnaf grupları (araba satıcısı Mösyö Kondoraki ve kitapçı Mösyö Vik) ve öğretmenlik (Fransızca öğretmeni Mösyö Piyer) gibi meslek grupları temsil edilmiştir.

Bu meslek gruplarına ait tüm bireylerin erkek olması da dönemin kültürel ve toplumsal yaşayışa bağlı özellikleri açısından aydınlatıcıdır. Toplumsal olarak Batı kültürüne yönelme çabası, hem devletin yaptığı ıslahatlar hem de halkın belli bir kesiminin gösterdiği özenmeyle birlikte birçok alanda görülse de, kadınlar hâlâ hiçbir işte çalışmayan, bir erkeğin yardımıyla hayatta kalan figürler olarak yansıtılmıştır. Paşa kocasından kalan mallarla yaşayan, Bihruz

Bey'in dul annesi bu profili yansıtmakta, eski Osmanlı yaşantısına bağlılığını sürdürmektedir. Romanda, kocasından ayrıldığı için yoksul ve erdemsiz bir figür olarak yer bulan Periveş Hanım da bu profile, erkeksiz bir hayatın yoksunluk içinde geçen bir hayat olacağı fikrini açığa çıkararak katkıda bulunmaktadır. Böyle bir kadın profili, o dönemin Batılı bir kimlik arayışında olan zihinlerdeki Batılılaşma algısının tam ve iyice anlaşılmuş bir Batılı zihniyeti olmadığını kanıtıdır çünkü Batı dünyasında kadınlar, 1800'lü yılların başında gerçekleşen Endüstri Devriminden beri, özellikle de şehirlerde, iş hayatında yer almaktadırlar.

2.1. Memurlar

II. Abdülhamit Döneminde devletin bürokratik işleyişinde gerilemelerin olduğu tarihsel bir gerçektir. Bu durum, yalnızca Araba Sevdası'na değil, dönemi anlatan birçok diğer esere de yansımış; Peyami Safa, Fatih-Harbiye romanında Batılıları “diri, çevik, atılgan, işe yarar” köpeklere benzetirken, Doğuluları “lapacı tembel, hayalperest mahlûklar” (Safa, 1999 : 45) olarak nitelendirmiştir.

Tembellik, iş bilmezlik ve hayalperestlik, Bihruz Bey'in temel özelliklerinden olduğu kadar, dairede çalışan diğer memurlar da, Safa'nın çizdiği kedi betimlemesine uymaktadırlar. Bihruz Bey'in daireye arada bir uğraması, Keşfi Bey'in daireyi bırakıp tatile gitmiş gibi uzaklaşabilmesi, uzunca bir süre dairedeki tüm memurların bir kelimenin anlamı üzerine tartışacak vakit bulmaları, memurların disiplinsiz çalışma ortamlarının kanıtı olarak romanda yer almaktadır. Tür dilini kaba sayan – Bihruz Bey “Fransızcanın her lakırdısı güzeldir, bizimki gibi kaba değildir” (Ekrem)264) iddiasında bulunmaktadır - ve incelikleriyle öğrenme çabasında bulunmamış yeni nesil, Batı özentisi memurlar; yaptıkları iş için yetersiz

ve Bihruz Bey'in durumunda, tanıdıkları hatırına buldukları pozisyona yerleştirilmiş kimselerdir.

Toplumda görece yüksek bir konuma ve çok büyük olmasa da bir etkiye sahip olan memurların, Batılılaşmayı yalnızca süslenip bahçelerde dolaşmak, yalan yanlış Fransızca konuşup Türk kültürünü küçümsemek olarak gördüğü düzen içerisinde, gerçek anlamda gelişip daha medeni bir toplum olmak için hiçbir çabada bulunmamaları, Batılılaşmanın nedeni yanlış anlaşıldığının ve Batılı kimlik arayışlarının nasıl da içi boş bırakıldığının romandaki güçlü bir kanıtıdır.

2.2 Tüccar ve Esnaflar

Romanda, ticaret ve esnaflıkla uğraşan tüm figürlerin gayrimüslim olmaları dikkat çeken bir noktadır. Bu durum Bihruz Bey'in Batı kültürüne olan düşkünlüğünden ve özenmesinden de kaynaklandığı gibi, 1800'lü yıllarda Galata ve Karaköy gibi ticaret merkezi semtlerde çoğunlukla gayrimüslim tüccarların iş yapması gibi dönemsel koşulların da bir sonucudur.

Bihruz Bey'in süslü arabasını satın aldığı Mösyö Kondoraki, hem ekonomik olarak hem de yaptırımlarına güçlü bir figürdür. Olmayan parasıyla gösteriş yapmaya çalışan Bihruz Bey'in aksine, Bihruz Bey üzerinden para kazanan Kondoraki'nin, dönemin zayıflamaya başlamış Osmanlısından fayda sağlayan Avrupa devletlerinden farkı yoktur. Batılı devletlerin seviyesine, o ülkeler gibi kendi mallarını üretip satarak değil de, o ülkelerin ürettiklerini satın alıp kullanarak çıktığını zanneden üst sınıf Osmanlıların çok iyi bir örneği olan Bihruz Bey'in, sonunda parasını ödeyemediği arabasını kaybetmesi işten bile değildir.

Kitapçı Vik ise Bihruz Bey'in cahilliğinden faydalanmakta, onu içten içe küçümsediği hâlde üzerinden para kazanmaktadır.

2.3. Öğretmenler

Araba Sevdası'nın yazıldığı dönemlerde gerek edebiyat, gerek kültür olarak örnek alınan başlıca millet Fransızlardı. Üst sınıfça “öğrenimi artık doğallıkla gerekli görülen Fransızca” (Ekrem, s 33) ise çoğunlukla Fransız asıllı yabancılar tarafından öğretilmekteydi. Frenklere yönelik bu özenmeyle karışık hayranlık o denli güçlüydü ki Fransızca'yı bir Fransız'dan öğrenmek, o kişinin yeterli bilgisi ve eğitimi olmasa bile, toplumda bir normdu ki bu durumu döneme ait, Mürebbiye gibi eserlerde de görmek mümkündür. Bu toplumsal desen, Bihruz Bey'in Fransızca öğretmeni, diğer öğretmenler teker teker Bihruz Bey'in konağına gelmemeye başladığı hâlde daha yüksek bir maaşla çalışmaya devam etmesinin tek sebebi “beyin nabzına göre şerbet veren kurnaz bir ihtiyar” (Ekrem, s 36) olması olan Mösyö Piyer figürüyle Araba Sevdası'na da işlenmiştir.

Roman boyunca bir eğitimci olarak değil; eve düzenli olarak gelip giden, yemeklere katılan, Bihruz Bey'le basit diyaloglar kurup ona kitap okumaktan fazlasını yapmayan bir figürdür Mösyö Piyer. Oldukça çıkarıcı, para peşinde koşan bir adamdır. Öyle ki onu Bihruz Bey'e Fransızca öğretirken değil; masada kendi kendine gazete okurken, Bihruz Bey'le kart oynarken, ona birtakım hediyeler verip gönlünü hoş tutarken görülür roman boyunca. Bihruz Bey ise, özel Fransızca öğretmeniyle bu dili öğrendiğini sanarak kendini avutmaktadır. Bu durum, genel olarak dönemin eğitim anlayışının yetersizliğini gözler önüne sererken; Batı dünyasına olan özenmenin, çağdaş bir eğitim sistemiyle değil de yetersiz, yabancı kökenli öğretmenlere bel bağlanarak oluşturulmuş bir eğitim anlayışına yol açısını da açıklamaktır. Batı dünyası bilim ve fenne dayalı, sistemli bir eğitimle teknolojiye ve kültürde öne

geçmekteyken; Batılı kimlik arayışlarının yanlış tarafında kalan Bihruz Bey ve onun gibiler, Mösyö Piyer gibi sözde öğretmenlerden medet ummaktadırlar.

3. Toplumsal Gruplar Olarak Yeni ve Eski Nesil

Batılı bir kimlik arayışında olan yeni nesil ve daha eski, daha “Osmanlı” değerlerle büyüyüp yetişmiş eski nesil arasındaki ilişki, toplumda yaşanmakta olan geleneksel yapı ve Batılılaşma çatışmasını okura yansıtan başlıca ögedir. Bihruz Bey’in başlıca merakları “araba kullanmak, (...) beylerin hepsinden daha süslü gezmek; (...) berberler, kunduracılar, terziler ve gazinolardaki garsonlarla Fransızca konuşmak” (Ekrem, s 34) olsa da; onu Ramazan sofralarında ve eğlencelerinde, köşkün eski usul ile haremlik ve selamlık olarak ayrılmış bölümlerinde, Arap harfleriyle okuyup yazarken ve bu gibi çeşitli Osmanlı kültürüne özel durumlar içinde görülür roman boyunca.

Oysa geleneksel yapı içinde yansıtılan Batılılaşma çabaları, bu gibi somut gelenek ve yaşayış biçimleri içerisinde değil, Batılılaşmaya olan perspektif açısından önemlidir Araba Sevdası’nda. Yüzyıllardır toplumun kemiklerine işlemiş olan Doğulu kimliği ve gelenekleri, Batılılaşmanın algılanmasında şüphesiz büyük bir rol oynamıştır. Batı kültürünün, giyim kuşam gibi görece değersiz kısımlarıyla taklit edildiği bu yeni toplumda Doğunun çalışma biçimi ve iş ahlâkı, Doğunun değer yargıları, Osmanlının asırlar içinde biriktirip içselleştirdiği, birçok diğer kültürden alarak sentezleyip ürettiği kendine özgü kültürü; Batılılaşmayı zaten çok da içselleştirememiş olan insanların zihinlerinde ve davranışlarında varlığını içten içe sürdürmektedir. Ne tam anlamıyla Batılılaşabilen ne de kendine has değerlerini koruyabilen bu toplum, kendi içinde de ayrılmakta; bir önceki neslin, bir sonraki neslin kullandığı dili ve ifadeleri dahi anlamakta zorlandığı, kendi kendine de yabancılaştığı bir toplumsal düzen oluşmaya başlamıştır.

Toplumdaki bu ayrışma ve kendine yabancılaşma hâlini en iyi Bihruz Bey'in annesi ve Bihruz Bey'in dairesinde çalışan, yaşça Bihruz Bey ve arkadaşlarından büyük olan Naim efendi figürleri üzerinden gözlemlenebilir.

3.1. Eski Nesil ve Değer Yargıları

Araba Sevdası romanında eski neslin, en çok diyalogu geçen figürü Bihruz Bey'in annesidir. Bihruz Bey'in annesiyle olan bu konuşmaları ve Bihruz Bey'in, romanın başında hikâye şeklinde anlatılan çocukluk ve ilk gençlik yılları; dönemin çocuk yetiştirme tutumları, erkek evlada verilen değer ve biçilen anlam gibi aile kurumuyla ilgili bilgiler sağlamaktadır.

Bihruz Bey'in annesinin, oğlu hastalandığındaki anaç davranışları, hemen ayağına giderek ihtiyaçlarını sorgulaması, konaktan mevsimlik olarak taşınmak işiyle ilgili planlara yardım etmesi, ona “Oğlum, Bihruz’um!” (s 262), “Bihruzum, oğlum” (s 214) diyerek heyecanla hitap etmesi gibi detaylarda toplumdaki anne figürünün bir yansımasını bulmak mümkün olduğu gibi; ana oğlun sizli bizli konuşmaları, konuşmadan önce Bihruz Bey'in annesinin elini öpmesi, annesinin onunla konuşmak istediğine dair haberin kalfa ile getirilmesi resmi bir ilişkiyi hissettirerek, dönemin aile ilişkileri ve kimi gelenekleri hakkında da bilgi almak bu detaylar ve diyaloglarla mümkün kılınmıştır.

Bihruz Bey'in annesinin oğlunu sık sık, “O ne demek? Türkçesini söyle de anlayayım.” (s 214) veya “Benimle konuşurken Frenkçe karıştırmazsan daha çok hazzederim” (s 265) diyerek oğlunu uyarması da onun, eski neslin bir ferdi olarak tüm bu Batı kültürüne ve

bu kültüre gösterilen hevese olan yabancılığını ortaya sermekte, bir yandan da toplumda herkesin bir Batılılaşma sevdasına kapılmamış olduğu mesajını da vermektedir.

Bihruz Bey'in annesi Frenk diline nasıl yabancıysa, Bihruz Bey'in daireden arkadaşı Naim Efendi de Redhouse'un her çevirisine gözü kapalı inanan Bihruz Bey gibilerine uzaktır. Dönemin yazı dili olan (ve resmi bir dairede çalışan memurların bilmesi gerektiği açıkça düşünülebilecek) Arap alfabesinin detayları hakkında bilgisi olan, dönemin lûgatlarını tanıyan ve dairedeki onca eğitilmiş memurun içinden çıkamadığı "cerde/çerde" meselesini çözen Naim Bey'dir ve Osmanlı'nın bilgi birikimini, kültürümüzdeki çeşitliliği temsil eder bir şekilde, güya Batı kültüründen anlayan fakat aslında oldukça cahil olan Bihruz Bey ve denkleminin karşısında bir figür olarak romanda yerini almıştır.

Bihruz Bey'in, toplumdaki dini değer ve geleneklere de çok kıymet vermediğini, verilen Ramazan yemeklerindeki lakayt havadan anladığımız gibi, Bihruz Bey'in annesi ve dadı kalfanın oruç tutmak gibi geleneklere büyük önem verdiğini, dadı kalfanın "Sahur yemişsin, ben haber almaz mıyım? Pek hazzettim, hanımefendi de pek sevindi." (Ekrem, 238) demesinden görmek mümkündür. Aşkını kaybettiğini sandığı günlerde dermanı anlamadığı Fransızca şiirler ve bir umut tuttuğu oruç, "oruç namazsız olmaz" (Ekrem, 238) diyerek kıldığı namazda araması da, Bihruz Bey'in ne denli bir kültür bulamacı içinde bulunduğunu anlamamızı sağlayan bir diğer ögedir. En sonunda Bihruz Bey, huzuru kendi kültür ve inancında aramış, onun Batı sevdasının bir simgesi olan arabasını da rehin bırakmak zorunda kalmıştır.

Eski değer yargıları aslında toplumda varlığını hâlen sürdürmekte ve giyim kuşamda, dilde ne kadar Batılı görünürseler görünsünler, genç Osmanlılar da birtakım değerleri aşağı görseler de toplumun kendine özgü değerlerinin zorunluluklarına kimi zaman eski nesil kadar uymaktadırlar. Romanın sonunda, Periveş Hanım ile Bihruz Bey'in konuşması; toplumun, kadın erkek ilişkilerine dair pek de modern olmayan tutum ve geleneklerini yansıtmaktadır. Periveş Hanım konuşmayı sık sık "Ne istiyorsunuz? Adamlar geliyor, çabuk söyleyiniz." (Ekrem, 301), "Azıcık geri kalın, şu adamlar geçsin." (Ekrem, 302) gibi uyarılarla bölerken, Bihruz Bey'in de birlikte görünüp bir yanlış anlaşılmaya sebep vermemek için hemen çekilmesi, Periveş Hanım'la olan karşılaşmalarından bahsederken aceleyle "(...) me parol donör [onurum üzerine] namus çerçevesinde konuştuk!" (Ekrem, 301) diye belirtmesi bu değerlerin genç ve Batı özentisi genç nesilde de devam sağladığının göstergesidir.

Kötü bir üne sahip genç bir dul olan Periveş Hanım'ın da yanında bir erkekle görünmemek için bu kadar dikkatli olması, kadın erkek ilişkilerine toplumun tutumunun ne kadar sert olduğunun bir yansıması olarak görülebilir. Her ne kadar yeni neslin bir ferdi sayılabilecek yaşta olsa da, Periveş Hanım'ın daha tutucu bir ahlak anlayışı olduğu gerçeği, henüz yalnızca görüntüde gerçekleşmekte olan sözde Batılılaşmanın kadınlara ve onları ilgilendiren toplumsal konulara hiç değinmediğinin bir kanıtıdır.

Bir kısım paralı, görece üst mevkilerde olan genç İstanbullular bir Batılılaşma hevesi içinde kaybolup giderken, toplumun büyük bir kısmının hâlâ eski değerlerle yaşadığı ve bunun da eski neslin ötesinde devam etmekte olduğu da açıktır.

3.2. Yeni Nesil ve Değer Yargıları

Araba Sevdası'nda yeni, Batı özentisi nesle ait iki karakter bulunmaktadır: Bihruz Bey ile Keşfi Bey. Bihruz Bey kendini uydurma bir aşkta kaybetmiş; arkadaşı Keşfi Bey'den tutun da, onu aradığı vapurun orada olmadığını bile bile iskeleye götüren hamlacılara kadar birçok insan tarafından kandırılan, kendini trajikomik hâllerde bulan cahil ve zengin bir gençken; Keşfi Bey de kurnaz, insanları aldatmayı iş edinmiş ve bunu acımasızlık boyutuna getirmiş, çalıştığı daireye arada bir uğrayan bir figürdür. Bu iki figürle yola çıkıldığında, yeni nesil hakkında olumsuz düşüncelere kapılmak elbette ki mümkündür.

Çalışma etiği, gerçek bir kültür birikimi, gösteriştten öteye geçen bir nezaketi veya adabı olmayan bu neslin sahip olduğu tek değer abartılmış bir aşk duygusudur roman boyunca. Sevdiğinin ölümüne bile kendi dilinde değil, derme çatma bildiği Fransızca ile üzülen, anlamadığı hâlde Fransızca aşk şiirleri okuyan Bihruz Bey için hayat gerçekçi olmaktan çok uzaktır. “Povr adore! [Fransızca: Zavallı sevgili!] Ah! Ben ne kadar bedbaht imişim! Sür la plaj sonor u la mer dö Sarrant derul se flo blö o piyed dö loranje. [Fransızca: Sorrente Denizinin mavi dalgalarını portakal ağacına kadar yaydığı sesli kıyıda.]” (Ekrem, 256) Kendi kafasında yaratıp uğruna uğraşlar verdiği aşkı, onun Batılılar gibi giyinmek, yiyip içmek, arabalarda dolaşmak için olan sevdasından farksızdır. Periveş Hanım'ın onu sevmediği, ve Keşfi Bey'in söylediğinin aksine hâlâ hayatta oluşu nasıl Bihruz Bey'in dimağında anlaşılmamışsa, aslında Frenkler gibi olmadığı, hiçbir kültür birikimine sahip olmadan adeta evcilik oynadığı da bilinmez bir gerçektir Bihruz Bey için.

Her ne kadar annesine değer vermek, kimi zaman birtakım gelenekleri yerine getirmek gibi davranışları olsa da, Bihruz Bey Türk geleneklerini, değerlerini tam benimsemiş biri

değildir. Batı kültürüyle olan alakası da görünüşte kalmış; sonradan rehin bırakılan bir arabanın sevdası olmaktan öteye geçememiştir onun için.

Keşfi Bey ise, bir dostuna sevdiğinin öldüğünü söyleyecek ve bu yalanı olabildiğince devam ettirecek kadar değer yoksunu bir adam olarak çıkar okuyucunun karşısına. Bihruz Bey ile benzer zevkleri olan Keşfi Bey, çalıştıkları dairedeki birçok meslektaşı gibi bir batı özentisi içerisindedir. Detayları çok verilmeyen bu Batıya öykünme durumu, dönemin memurluk yapacak düzeydeki çoğu bireyine bulaşmış olduğundan normal karşılanmaktadır. Bihruz Bey ise, Keşfi Bey'in aksine; biraz saf ve hayalperest kişiliğiyle birlikte bu Batı hevesinin abartılı bir portresini çizmiştir roman boyunca.

4. Toplumsal Gruplar Olarak Azınlıklar ve Osmanlı

Roman içinde, dönemin Osmanlısıyla paralel bir şekilde, en az Osmanlı ve Türk kökeninden gelen figürler olduğu kadar; Fransız, Ermeni gibi milletlerden figürler de bulunmaktadır. Uzamın İstanbul olması, olayların ekonomik durum ve sosyal statü bakımından görece yüksek bir çevrede yaşanması da azınlık olarak nitelendirebilecek gayrimüslim Osmanlı halkın romanda sık sık yer almasını destekler niteliktedir.

Araba Sevdası'nın gayrimüslim karakterleri olan Mösyö Piyer, Mösyö Kondoraki, Mösyö Vik ve isimsiz bir Rum gazeteci çocuk; eser boyunca Bihruz Bey'in Avrupa milletlerine karşı hissettiği yüzeysel öykünmeyi, süslü arabalarda iyi bir giyimle oturmak ve yalan yanlış Fransızca konuşmak olarak algılayıp kendince içselleştirdiği Batılılaşma anlayışını, başka milletler kendi kültür ve dillerine tutunurken genç Osmanlılarda yaygınlaşan kendi

kültüründen ve kendi milletinden (artık neredeyse bir iğrenme hâline gelmekte olan) uzaklaşmayı yansıtmak için kullanılan figürlerdir.

Mösyö Piyer haricindeki karakterler hakkında neredeyse hiç bilgi verilmediği hâlde, bu figürlerin romana ana ileti bağlamında katkıları yadsınamaz. Mösyö Kondoraki yalnızca ismen tanıtılırken, Mösyö Vik ile Rum çocuk romanda hacim bakımından çok ufak bir yer kaplamıştır. Her ne kadar bu figürler üzerinden derin karakter tahlilleri yapılamayacak olsa da, dönemin Osmanlısındaki yaşantı, azınlıkların bu yaşantıdaki yeri ve toplumun bir kesiminde süregelmekte olan yanlış Batılılaşma ve geleneksel yapı içerisinde yaşanan Batılı kimlik arayışları üzerindeki etkisi bağlamlarında değerlendirme yapılmasına olanak sağlayan figürler olarak Araba Sevdası'nın anlam derinliğine katkı sağlamaktadırlar.

Eserdeki azınlıklar göze alındığında, bu figürlerin genel olarak güçlü iyi işlerde çalışan yanlış bir Batılılaşma anlayışının pençesine düşmüş Osmanlılardan faydalanır nitelikte karakterler olarak yansıtılmışlardır. “Kitapçı Mösyö Vik (...) Bihruz Bey'in cahilliğini vurgulamak nezaketsizliğinde bulunmamak için o konuda bilgisi olmadığını söylemeyi uygun gördü. Bu sırada şairin bütün yapıtlarını ileri sürmesiye, o gün sabahtan beri altmış paralık bile bir alış veriş etmediği için önemlice bir kazançla siftah etmeyi istemesindendi. (Ekrem, 270) Mösyö Vik ve Mösyö Piyer'in Bihruz Bey'den çeşitli şekillerde, özellikle de onun Batı özentisinin üzerine giderek yararlanması; Bihruz Bey'in Mösyö Kondoraki'ye borçlu olması ve Kondoraki'nin bu borçtan edindiği güç ve başarıyla, sözü geçen bir tüccar olması gibi durumlar üzerinden, gayrimüslim halk hakkında yukarıda bahsedilen genel özellikler oluşturulmuştur.

Dönemin, sosyo-ekonomik olarak iyi noktalarda bulunan gençleri ve varlıklı aileleri arasında yaygınlaşmış olan Batılı kimlik arayışının bir anlamda nesnesi olan Avrupa kültürünün sahibi olarak nitelendirebileceğimiz insanlardır Mösyö Piyer, Mösyö Vik ve Araba Sevdası'nda gördüğümüz diğer gayrimüslim figürler. Bu nitelikleriyle, aslında Bihruz Bey gibilerinin olmak istediği, öykündüğü hayatı yaşıyor gibi algılanabilir, Bihruz Bey ve benzerlerinin gözünde üstün, özenilecek insanlar gibi görülebilirler. Bu görünüşlerinin yanı sıra, genç Osmanlılardan birçok farklı yöne sahip olan azınlıktan figürler, toplumda yayılmakta olan Batılılaşma çabasıyla bir karşıtlık oluşturarak, Bihruz Bey ve benzerlerinin içinde buldukları Batı uygarlığı ve kültürüne yüzeysel, dış görünüşten öteye gidemeyen bir heves gösterme hâlinin özündeki absürtlüğü yansıtmaktadırlar.

4.1. Ekonomik ve Toplumsal Güç Bakımından Azınlıklar

Roman boyunca Bihruz Bey, çoğu Fransız kökenli olan azınlıklarla işveren-çalışan ve müşteri-satıcı ilişkisinde bulunurken, onlardan Fransızca öğrenmek gibi hizmetler veya kitap, araba gibi metaları satın alırken görülmektedir. Her ne kadar Bihruz Bey; Fransızca öğretmeni Mösyö Piyer'in, arabacı Andon'un, evin türlü hizmetlerini gören Mişel'in işvereni olarak onlardan güçlü, daha üstün ve işverenliğin doğası gereği ekonomik olarak daha iyi bir konumda gözüксе de, Bihruz Bey'in kafa yapısı, cahilliği ve adı geçen karakterler arasındaki ilişkisinin detayları göze alındığında, bu karakterler arasında alçak bir konumda resmedildiği açıktır. Bihruz Bey'in, o dönemin Osmanlısı içindeki bir grubu simgeleyen bir tip olarak, Avrupa kökenli karakterlerden ders alması, onlara borcu olması, zamanın toplumu için genel bir durumdur. Böyle bir toplumda, azınlıkların ve gayrimüslimlerin, kültürlerine gösterilen özenmenin ve bundan yararlanıyor olmalarının da katkısıyla, güç kazanmaları tabii bir durumdur.

Kitapçı Vik ve Mösyö Kondoraki figürleriyle, azınlıkların ticaret sektöründe de etkin konumda oldukları yansıtılmıştır. Bu durum, kapitülasyonlar ve Avrupa'daki sanayi gelişimi de dikkate alındığında, dönemin ekonomik yapısıyla da bağıntılı olduğu gibi, özünde kaynağını toplumda yeşermekte olan Batılı kimlik arayışından alır. Avrupai mallar kullanmak isteyenler elbette Avrupa mallarını tanıyan, Avrupa'yla bir ilişki içinde olan tüccarlardan alışveriş yapacak; Fransızca kitap meraklıları, Fransızca'yı anadili addeden ve Fransız edebiyatını yakından tanıyan bir kitapçıya gidecek; Avrupa kültürünü benimsemeye çalışıp, tek yaptığı onların kılık kıyafetini giymek olan yanlış Batılılaşma kurbanları Fransız, Rum tarzileri tercih edecektir. Bu tercihler, azınlıkların ve Avrupa kökenli gayrimüslimlerin ekonomik anlamda güçlenmelerine temel hazırlamıştır. Ekonomik olarak güçlenmeleri ve toplumun üst kısımlarının onlara gösterdiği talep birleşerek, azınlıkların toplumdaki güçlerini de arttırmıştır. Bu gücün romandaki bir yansıması da, Mösyö Kondoraki'nin, Bihruz Bey'in Batılılaşma hevesinin en büyük sembolü olan, Bihruz Bey'in absürt aşkının başlangıcına ve bitişine işaret eden, romana da ismini veren arabasını ondan alıvermesi ve Bihruz Bey'in bunu engelleyecek ne ekonomik ne de sosyal statü bağlamında bir gücünün olmamasıdır.

4.2. Kültürüne Sahip Çıkış Bakımından Azınlıklar ve Osmanlılar

Araba Sevdası'nda Osmanlılar ve Azınlıklar arasındaki en büyük fark, kültürlerine sahip çıkışlarındadır. Bihruz Bey ve benzerleri Türkçeyi kaba, gelişmemiş bir dil olarak algılayıp Fransızca'yı günlük hayatlarında, çoğu zaman da uygunsuz ve yanlış şekillerde kullanmaktadırlar. Bihruz Bey'in, "Ah ü faryâd-ü niyâzım eser etmez ki sana / Gûşuna girmede hiç eylediğim âh ü bikâ" dizelerindeki "gûşuna" (kulağına) kelimesini "köşküne" olarak okuyup tüm şiiri yanlış anlamlandırması ve Periveş Hanım'a yazdığı mektuplara

yerleřtirmek için okuduđu diđer Őiirlere karřı da benzer yanlıřlarla yaklařması, anadiline olan yabancılıđının en bűyűk örneklerini oluřtururken, romana hafif gűldűrű ögeleri de katmıřtır.

Bihruz Bey'in kendi diline ve kűltűrűne olan bu kayıtsızlıđının tam aksini ise, vapurda Bihruz Bey'e gazete satan Rum ocukta grűlmektedir:

“ –Gazeteci! Gazeteci! Done mua n Kurye Doryan! (Fransızca: Bana bir Courier d'Orient ver.)

- Horisti! (Rumca: Buyurun.)

- Kombien? (Fransızca: Ne kadar?)

- Ena guros... (Rumca: Bir kuruř.)

- n piyastr? (Fransızca: Bir kuruř mu?)

- Malista... (Rumca: Evet) “ (Ekrem ,159)

Tűrkeyi konuřabildiđini varsaymak műmkűn olan bu Rum ocuk, Bihruz Bey'in sorularını anlayacak kadar da Fransızca bilmektedir. Fakat Bihruz Bey'in ısrarlı Fransızca sorularına hep kendi dilinde yanıtlayarak, Araba Sevdası'nın Tűrk karakterlerinin aksine, kendi dilini ve dolayısıyla kűltűrűnű korumakta ve yařatmakta direktmektedir. Bu durum, toplumda yařanmakta olan Batılı kimlik arayıřının zűnde ne denli yersiz ve hatta, özenilen kűltűrden gelme insanlar kendi özlerine böylesine bir özenle tutunurken ne denli absűrt olduđunu yansıtılmaktadır.

5. Sonuç

Geleneksel yapı içerisinde Batılı kimlik arayışlarını ve Batılılaşma çabalarını realist bir biçimde işleyen Araba Sevdası romanında bu izlekleri toplumsal kimlikler üzerinden ayrıntılarıyla görmek mümkündür. Gerek meslek grupları, gerek yeni ve eski nesil, gerek azınlıklar ve Osmanlı kimlikleri, bu Batılılaşma çabasını farklı yönlerden irdeleyerek toplumun içinde bulunduğu kültürel eğretiliği farklı derinliklerden resmetmiştir.

Yanlış Batılılaşmanın kaynağı olarak nitelendirebilecek memurlar, bu durumdan yararlanan tüccarlar, tüccarlardan aşağı kalmayan yetersiz ve bilgisiz öğretmenler toplumdaki Batılı kimlik arayışlarını mesleki gruplar üzerinden canlandırmaktadır.

Batılılaşma çabasının bir sonucu olarak değişen değer yargıları, toplumda iki yeni grup yaratmıştır: Eski ve yeni nesil. Bu iki neslin değerleri, davranışları, hatta dilleri bile farklıdır. Bu iki grup, yarattıkları zıtlıkla, toplumda yaşanan ikiliği ve kimlik arayışının kimliksizliğe doğru yaklaşımını yansıtmakta kullanılmıştır.

Son olarak ise Batılı bir kimlik arayışında olanlar (genç Osmanlılar) ve onların öykündükleri kültürle bir şekilde bağlantılı olan azınlıklar, toplumsal gruplar olarak karşılaştırılmış ve bu Batılılaşma çabasının toplumun içindeki güç dengelerine etkileri, iki grubun kendi kültürlerine karşı tutumları arasındaki zıtlıklar da vurgulanarak anlatılmış; toplumun içinde kendini kaybetmekte olduğu Batılı kimlik arayışı sürecini bir de iki kültür dünyasının farklılıkları üzerinden anlatmıştır.

Sözcük sayısı: 3774

6. Kaynakça

Ekrem, Recâizâde Mahmud. *Araba Sevdası*. İstanbul: Bordo Siyah, 2004.